

УДК 657.633.5

ПРЕВЕНТИВНІСТЬ КОНТРОЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: СУТНІСТЬ ТА ПРОЦЕДУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

С.В.БАРДАШ – к.е.н., доцент, докторант Київський
НТЕУ

Постановка проблеми. Перманентна зміна суспільно-господарського буття у напрямі його ускладнення, яка призводить до збитковості господарської діяльності, банкрутства та ліквідації учасників відносин у сфері господарювання, актуалізує наукові дослідження, спрямовані на забезпечення превентивності економічного контролю. На достатньо низькому рівні залишається й рівень відшкодування завданої матеріальної шкоди. Цей показник залежить від якості проведеного контрольного заходу, переконливості доказової бази щодо ідентифікації встановленого порушення, його вартісної оцінки, а також суб'єкта, винного у виникненні шкоди. Середній рівень відшкодування за 1997-2009 рр. склав 42,7%. В абсолютному вимірі обсяг відшкодування за 11 років склав 8787,6 млн. грн., або 42,45%. Відповідно 11911,8 млн. грн. залишилися не відшкодованими. Встановлене порушення при невідшкодованій шкоді свідчить про невиконання економічним контролем превентивної функції, адже відсутній соціально-виховний ефект, відсутнє й вивчення причин, обставин його вчинення, що не дало забезпечити доказову базу відшкодування, а також й розробити комплекс заходів із запобігання виникненню аналогічних порушень у майбутньому.

Стан вивчення проблеми. Робіт, присвячених дослідженню проблем забезпечення превентивності економічного контролю, на даний час майже немає. Це обумовлено тим, що дослідження проводяться у площині підвищення ефективності контролю за рахунок упровадження нових форм державного контролю та якісного налагодження систем внутрішнього контролю. Разом із тим, превентивність як обов'язковий атрибут сучасного економічного контролю може бути забезпечена у межах удосконалення окремих стадій контрольного процесу, як базової технологічної складової будь-якої форми контролю.

Завдання і методика досліджень. Теоретична проблема підвищення рівня превентивності економічного контролю має бути розв'язана завдяки уточненню сутності превентивності внутрішнього контролю та визначення шляхів її забезпечення. Сформульовані завдання будуть розв'язані у спосіб застосування індуктивного, бібліографічного та графологічного методів пізнання.

Результати дослідження. У контексті сучасної парадигми економічного контролю превентивність розглядається як: функція контролю (запобіжна [9], профілактична [1, 7]; властивість попереднього [12] або превентивного контролю [8,9]. Слід зазначити, що превентивний контроль, описаний у роботах [8, 9], за суттю є тотожним попередньому, проте зміна назви обґрунтовується науковцями тим, що превентивний контроль виконує запобіжну функцію. Щодо підстав виділення попереднього (превентивного) контролю в загальній класифікації, то єдиної позиції відносно класифікаційної ознаки також не існує. Зокрема, такий контроль виділяється за:

- періодичністю здійснення [2];
- відношенням до термінів здійснення операції [10, 11];
- спрямованістю контрольних дій у часі [13];
- терміном здійснення [5];
- зв'язком із часом здійснення (проведення) контролю [8, 9, 12];
- етапами контролю господарських процесів [7];
- часом здійснення [1, 4];
- строком здійснення [6];
- етапами контролю [3].

На думку проф. Білухи М.Т., до переваг попереднього (превентивного) контролю відноситься те, що його проведення запобігає здійсненню нераціональних витрат, безгосподарності, незаконним діям і різним втратам. [2] Майже аналогічної думки дотримуються автори й інших досліджених робіт. Проте не лише попередній контроль виконує запобіжну функцію. Превентивне значення має й оперативний контроль. Зокрема, автори роботи [11] вважають, що: «оцінка законності та доцільності господарських операцій на стадії їх зародження», яка проводиться під час оперативного контролю, «дозволяє не допустити тих процесів, які суперечать вимогам нормативних документів або не узгоджуються з цілями діяльності підприємства» [11, с. 34]. Отже, оперативний контроль, який не зовсім обґрунтовано ототожнюють з поточним контролем, також виконує превентивну функцію, тому визнання лише попереднього контролю превентивним є безпідставним, адже запобіжну, або превентивну функцію виконують як попередній, так і поточний або оперативний контроль.

Провести дослідження обґрунтованості виділення превентивного контролю можна лише за умов його гносеологічного пізнання. Майже вперше таке дослідження було проведено проф. Шевчуком В.О. Зокрема, у монографії [13] зазначено про існування реальних можливостей здійснення контролю майбутнього (попереднього, перспективного, випереджаючого контролю). Такий контроль майбутнього – попередній контроль – у роботі [13] визначається як контроль, під час якого контрольні дії передують окремому економічному факту та який здійснюється у формі превентивних перевірок. Автор також зазначає, що метою контролю майбутнього (попереднього, перспектив-

ного, випереджаючого) є надання інформації про передбачувану доцільність (оптимальність, ефективність) вжиття майбутніх заходів. З даним твердженням погодитись важко, адже контролювати майбутнє неможливо, адже воно не має параметрів. Також у наведеному погляді залишається неконкретизованим «окремий економічний факт».

На думку проф. Максимової В.Ф., до сфери превентивного контролю належать плани матеріально-технічного постачання, програми випуску продукції (робіт, послуг), витрати підприємства при складанні кошторисів, лімітуванні відпуску матеріалів у виробництво. При цьому, як зазначає автор роботи [9], переслідується мета перевірки правильності складання відповідних планів, кошторисів тощо. Також, до переліку об'єктів превентивного контролю проф. Максимова В.Ф. включає відносини з проектувальниками, постачальниками (підрядниками), покупцями (замовниками), іншими контрагентами на стадії укладення угод та домовленостей щодо обсягів виконання робіт, постачання чи закупівлі, їх якості, термінів, розрахунків тощо.

Щодо правильності віднесення зазначених об'єктів до об'єктів превентивного контролю слід висловити певні застереження, адже переважна більшість об'єктів превентивного контролю, наприклад, план матеріально-технічного постачання, є результатом виконання функції планування, тому такий контроль відносно функції планування є наступним (ретроспективним) контролем. Отже, контроль об'єктів, зазначених у роботі [9], по суті є або поточним (стосовно відносин, що тривають), або наступним (ретроспективним) контролем (відносно інших об'єктів, зазначених у роботі [9]).

Отже, попередній, або превентивний (у редакції авторів робіт [8, 9] контроль є контролем об'єкта дії, з яким або щодо якого у подальшому впливають на окремий економічний факт, – поточний або підсумковий результат господарської операції, господарського процесу, виду економічної діяльності або усієї господарської діяльності. З теорії контролю відомо, що контроль неможливий без об'єкта контролю. Якщо немає об'єкта контролю, немає й контрольного процесу та контрольних дій.

Оскільки існує об'єкт контролю, виділення превентивного контролю є безпідставним. Разом із тим, більш обґрунтованим слід вважати поділ контрольного процесу за часом його проведення відносно змін параметрів (характеристик) об'єкта контролю на поточний та наступний (ретроспективний) контроль. Графічна інтерпретація співвідношення у часі контрольного процесу та дії або події господарського життя (факту господарського життя) наведена на рис. 1 та 2.

Щодо превентивності наступного (ретроспективного) контролю у наукових колах існують різні погляди. На думку автора монографії [13] «наступний контроль неспроможний дати інформацію для упередження недоцільних (неоптимальних, неефективних) заходів, його завданням є інформування відповідних суб'єктів про наявність від-

хилень фактичного перебігу контрольованих процесів від норм» [13, с. 29]. Автор монографії (шевчук, моно) також вважає, що «будь-який контроль, що має наступний характер, лише констатує, фіксує відхилення, проте не сприяє їх запобіганню». [13, с. 58]. З даним твердженням важко погодитися, адже будь-яка форма контролю, яка має ретроспективний характер, зокрема інвентаризація, податкова перевірка, ревізія. має запобігати виникненню порушень у майбутньому, адже господарська діяльність або господарче забезпечення функціонування учасника відносин у сфері господарювання триває, тому ретроспективний контроль є не заключним, а поточним контролем невизначеного у часовому просторі життєвого циклу функціонування такого суб'єкта. Отже, і наступний (ретроспективний) контроль виконує превентивну функцію, адже у процесі його проведення мають бути сформульовані рекомендації щодо усунення виявлених порушень та недопущення у майбутньому.

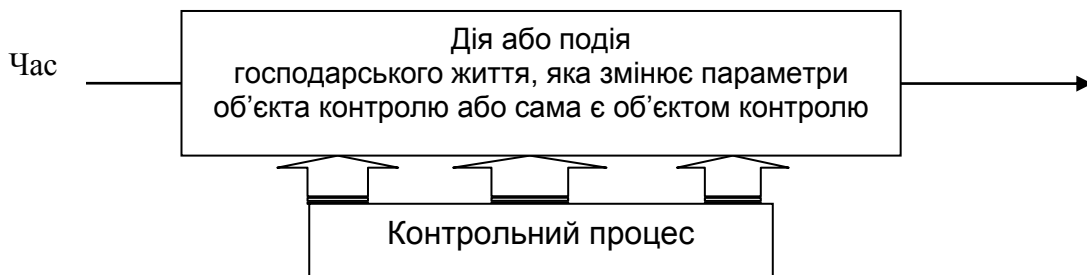

Рисунок 1. Поточний контроль

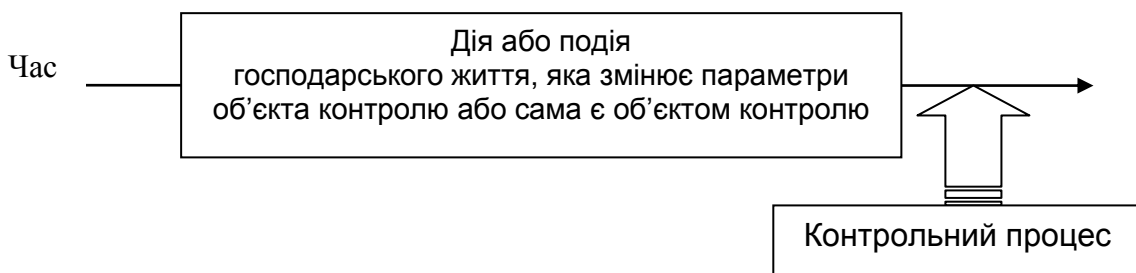

Рисунок 2. Наступний контроль

Висновки та пропозиції. Виходячи з розуміння поняття «превенція», під превентивністю контролю слід розуміти його здатність запобігати появі порушень у подальшому функціонуванні об'єкта контролю. Таке запобігання можливій появі порушень може бути забезпечено шляхом комплексного дослідження вже встановленого порушення та розробки рекомендацій з упорядкування або удосконалення чинних локальних норм господарювання, а також усунення причин та умов гіпотетичної появи порушень.

Превенція (превентивність) поточного контролю полягатиме у запобіганні появи порушень у господарській операції, господарському процесі, що контролюється та є незавершеним. Ті порушення, що вже встановлені під час поточного контролю, можуть бути оперативно усунені до завершення господарської операції, групи господарських операцій, що входять до складу господарського процесу, який контролюється. Разом із тим, і під час поточного контролю вимога щодо розробки рекомендацій з недопущення таких порушень у наступних господарських операціях є обов'язковою умовою його ефективності.

Превенція (превентивність) наступного контролю полягатиме у наданні вичерпної інформації щодо запобігання появи порушень у подальших аналогічних господарських операціях та процесах.

Отже, як поточний, так і наступний контроль має бути превентивним, адже якщо вже зараз не сформульовані рекомендації щодо усунення та недопущення у майбутньому порушень, тоді завтра його проведення можна вважати неефективним. Зазначена властивість, – превентивність, має бути обов'язковою для будь-якого контрольного заходу. Досягнення бажаної якості може відбутися у спосіб удосконалення контрольного процесу.

Перспектива подальших досліджень. Основу превентивності контрольного процесу мають складати контрольні процедури, спрямовані на встановлення причин та умов появи встановлених порушень. Це дозволить додатково унормувувати параметри об'єкта контролю або дії працівників щодо об'єктів контролю, а також ідентифікувати суб'єкта встановленого порушення з метою відшкодування завданої шкоди та досягнення виховного ефекту від проведеного контрольного заходу.

Одним із шляхів забезпечення превентивності економічного контролю як виду практичної діяльності є імплементація в господарську діяльність учасників відносин у сфері господарювання поточного контролю у формі нагляду або моніторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базась М.Ф. Теоретико-методологічні засади внутрішньогосподарського (управлінського) обліку і контролінгу: [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл.] / М.Ф. Базась. – К.: МАУП, 2007. – 240 с.
2. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: [підручник] – К.: Вища шк., 1994. – 364 с.
3. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / Н.Г. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
4. Державні фінанси: Підручник / С.О. Булгакова (кер.авт. кол.), В.Г. Барановська, Л.В. Єрмошенко, О.Т. Колодій, О.М. Кукурудз, О.В. Пільтяй, І.Б. Стефанюк, І.С. Микитюк, О.О. Чечуліна; За ред. А.А. Мазаракі: У 5 т. – Т.5. Державний фінансовий контроль. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 303 с. (Інтегр. навч.-атестац. комплекс).

5. Дрозд І.К. Контроль економічних систем: монографія / І.К. Дрозд. – К.: Імекс-ЛТД, 2004. – 312 с.
6. Дрозд І.К. Державний фінансовий контроль: [навчальний посібник] / Дрозд І.К., Шевчук В.О. – К.: ТОВ «Імекс –ЛТД», 2007. – 304 с
7. Контроль і ревізія / [підруч. для студентів навч. закл. спец. «Облік і аудит»] / Бутинець Ф.Ф., Бондар В.П., Виговська Н.Г., Петренко Н.І. – Житомир: ПП Рута, 2006 – 560 с.
8. Корінько М.Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація: [моногр] / М.Д. Корінько – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2007. – 395 с.
9. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку: [монографія] / В.Ф. Максимова. – К: АВРІО, 2005. – 264 с.
10. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці [монографія] / Л.В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
11. Оперативный контроль экономической деятельности предприятия / Б.И. Валуев, Л.П. Горлова, Е.Л. Зернов и др. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 224 с.
12. Пантелеєв В.П. Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація: [моногр.] / В.П. Пантелеєв; Державна академія статистики, обліку та аудиту. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. – 491 с.
13. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії організації, методології): [монографія] / Шевчук В.О. – К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. -371с.